

KÖZELÍTÉSEK

Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez

Szerk. Romsics Ignác

Korunk, Kolozsvár 2018. 264 oldal

Napjainkban egyre nagyobb igény mutatkozik az egyes szakmai műhelyek, önszerveződő körök, doktori iskolák berkeiben folyó munkák megmutatására, az ott folytatott történeti kutatómunkák összegzésére és közzétételére. A széles palettának különös színfoltja a doktoranduszok és pályakezdő fiatal kutatók által írott, a tágabb értelemben vett Erdély történetére vonatkozó tanulmányok gyűjteményes kötetben történő megjelenítése. A történettudomány egyes területeihez köthető tudományos folyóiratok közül csak kevés periodika tart fent a fiatal pályakezdő kutatók bemutatkozása számára műhely-, stúdium- vagy egyéb rovatot, holott az Erdélyi Történelemtudományi Doktorandusz Konferencia főszerzőjeként évről évre szembesülök a doktoranduszok és fiatal kutatók ilyen irányú igényeivel. A felvetett problémákra adott válaszként az egyes oktatási intézményekhez köthető doktori iskolák és az önszerveződő módon kialakult műhelyek Romániában és Magyarországon egyaránt évi rendszerességgel jelentetnek meg a mai értelemben vett Erdélyre vonatkozó, többségében történetész-doktoranduszok által írott tanulmányköteteket. A Fiatal Művészettörténészek Konferenciájához kapcsolódóan említhetjük a Kolozsváron 2017-ben *Képváltás. Tanulmányok a Fiatal művészettörténészek V. konferenciájának előadásaiból* megjelent, P. Kovács Klára, illetve Pál Emese által szerkesztett tanulmánykötetet, de említésre méltó az Erdélyi Történelemtudományi Doktorandusz Konferenciához kapcsolódó *Studia Historica Transylvaniensia* könyvsorozat is, amelynek már két kötete is napvilágot látott (Fejezetek Erdély történetéről. Nagyvárad 2018.; Ezerarcú Erdély. Politika, társadalom, kultúra. Kolozsvár 2019.). Ebbe a sorba illeszkedik az itt bemutatásra kerülő *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez* címmel megjelent tanulmánykötet is. A könyv szerzői az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori iskola volt vagy jelenlegi doktoranduszai.

Bevezetőjében a kötet szerkesztője, Romsics Ignác summázását adja az erdélyi magyar történetírás 20. századi viszontagságos történetének, majd rámutat a rendszerváltás után megváltozott helyzetre, annak lehetőségeire és kihívásaira egyaránt. A szerkesztő szavaival élve „mindkét ország kutatóinak kitágult a horizontja, s a régebbi korok mellett az utolsó évtizedek történetéről is számos értékes munka látott napvilágot. A fehér foltok száma azonban még mindig igen jelentős, ezért rendkívül fontos azoknak a fiatal történészeknek a tevékenysége, akik a 19. század végi s különösen a 20. századi Erdély történetére specializálódnak”. (10.) Természetesen mindez igaz az Erdély történetének korábbi időszakára vonatkozó kutatások esetében is. A Nyugat-Európában és a világ más részein már elvégzett alapkutatások nálunk még mindig hiányoznak. A különböző neves egyetemek doktori iskoláiban tanuló erdélyi történészek számára az új témák feltárásához és a korábbiak folytatásához elengedhetetlen (lenne) a magas szintű módszertani felkészültség, a nagyobb szabású, több történész bevonásával kialakított kutatási programok megléte, (egy-két kivételtől eltekintve ugyanis Erdélyben ezek jelenleg nem léteznek), amelyek integrálhatnák a tehetséges fiatal erdélyi, romániai magyar történészeket a tudományos kutatások fő sodrába.

A most ismertetett kötetben a tanulmányok kronológiai sorrendben követik egymást. Fazakas László *Közművesítés a dualizmus kori Kolozsváron* (13–36.) címmel napvilágot látott tanulmánya Kolozsvár dualizmus kori közvilágításának, vízellátásának és csatornázásának bevezetésén keresztül a város modernizációját mutatja be. A szerző témaválasztása dicsérendő, hiszen az erdélyi várostörténet és azon belül Kolozsvár 19. századi modernizációjának

társadalom- és várostörténeti szempontú bemutatása még mindig várta magára. (A téma iránti érdeklődés azonban a fiatal nemzedék körében szerencsére nő, Ferenczi Szilárd például 2018-ban védte meg a *Kolozsvár várospolitikája 1890–1918* című doktori disszertációját.) Fazakas tanulmánya olyan kérdéseket is feszeget, mint a helyi gazdasági és politikai erők szerepe az egyes – várost érintő – befektetésekben. A szerző ugyan nem fejt föl részletesen ezt a szálát, de felhívja a figyelmet az ilyen irányú kutatásokban rejlő lehetőségekre.

Olosz Levente *Ortodoxból cionista. Szempontok a dicsőszentmártoni zsidóság 1850 és 1919 közötti történetéhez* című tanulmánya (37–70.) a dicsőszentmártoni zsidó közösség példáján keresztül mutatja be a cionizmus erdélyi megjelenését. A szerző vizsgálatának kiindulási pontja, hogy az ortodox vallás, annak magyar kulturális kötődése és a cionista eszme ellentmondásos közösségi identitást alkotott a korszakban. A tanulmány „főszereplői” Marton Miksa és utódja Krausz József, a dicsőszentmártoni ortodox közösség két rabbija. Az írás azt az utat mutatja be egy esettanulmányon keresztül, hogy egy zsidó hitközösség hogyan lép a cionizmus útjára a vizsgált időszak végén. (Amint az írásból kiderül, a dicsőszentmártoni cionista szervezet Weissburg Chaim kezdeményezésére 1914-ben alakult meg.) A témaválasztás azért is figyelemre méltó, mert mint a szövegből kiderül, a dicsőszentmártoni ortodox hitközösség a rituális szertartások során nem a bevett jiddis nyelvet, hanem a magyart használta, holott a magyarországi ortodox hitközösségeknek csupán körülbelül 7%-a járt el ugyanígy. (47.) A prédikációkra és a rituális szertartásokra is magyar nyelven került sor. A szerző mindezt a kultúráváltozás folyamatával magyarázza.

Fodor János már fokozottan szerzett fiatal kutatóként jegyzi a *Bernárdy György és a Magyar Polgári Demokratikus Blokk, 1929–1933.* című tanulmányt. (71–106.) A szerző aprólékosan bemutatja és elemzi a Magyar Polgári Demokratikus Blokk (MPDB) kialakulásához vezető utat, annak működését és megszűnését, illetve Bernárdy György ebben játszott szerepét. Bernárdy, aki már fiatalon bekerült a politikai életbe, azon erdélyi közéleti szereplők sorába tartozik, akik a trianoni döntés után is aktív közéleti szerepet vállaltak, meghatározó hatással voltak az erdélyi magyar, szűkebb értelemben a marosvásárhelyi politikai élet alakulására. A tanulmányból megtudjuk, hogy az 1930-ban létrehozott és 1933-ig működő MPDB mindvégig helyi szinten működő, Marosvásárhelyre fókuszáló politikai erőnek számított, és Bernárdy György érdekeinek megfelelő politikai tevékenységet folytatott. Fodor János munkáját azért ajánlom különösen az olvasók figyelmébe, mert nagymértékben árnyalja a 20. századi romániai magyar kisebbségtörténettel kapcsolatos eddigi ismereteinket és erőteljesen hozzájárul az aktuálpolitikai események jobb megértéséhez is.

Főcze János *A Magyar Dolgozók Országos Szövetségének 1934-es megalakítása és megalakítói* (106–148.) című írása a két világháború közötti szociáldemokrata érzelmű magyar politikusok biográfiáján keresztül vezet végig az olvasót az akkori szövevényes politikai eseményeken. Főcze kiindulási pontja, hogy az OMP bármennyire is etnokulturális alapokon szerveződő és a teljes romániai magyarság képviselőre törekvő pártnak tekintette magát, az erdélyi magyar társadalom egyes részeivel egyáltalán nem vagy csak kismértékben állt kapcsolatban, csakúgy mint a munkásosztály tagjaival. A szerző tanulmányában sorra veszi és részletesen ismerteti azoknak a fiataloknak a tevékenységét, akik az OMP-ben a párt belső ellenzékeként bekapcsolódtak a földalatti kommunista párt munkájába és 1934-ben megalapították a Romániai Magyar Dolgozók Országos Szövetségét. A szerző értelmezésében a kommunizmussal kacérkodó, húszas éveiben járó erdélyi fiatal nemzedék „óvatosan általánosított képe így néz ki: multietnikus környezetből származik, vegyes nemzetiségű felmenőkkel rendelkezik, de magyar identitását fiatalként szocializálódik Nagy-Romániában; generációs lázadás részeként, a korábbi politikusi generációval elégedetlenül, ugyanakkor új utat keresve kezd szimpatizálni a baloldali gondolatokkal”. (137.)

Antal Róbert István írása *Jordáky Lajos pályakezdését* (149–190.) mutatja be. A neves szociológus édesapja, id. Jordáky Lajos az erdélyi szociáldemokrata munkásmozgalom egyik ismert alakja volt, így fia első kézből megismerkedhetett a szociáldemokrácia alapelveivel. A szerző lépésről lépésre haladva ismerteti azokat az eseményeket, amelyek révén Jordáky Lajos „forradalmi szocialistává” vált. Az 1938-ban bekövetkezett politikai változások eredményeként a szociáldemokrata párt egyik része csatlakozott a királyi diktatúra szervezetéhez, a Nemzeti Újjászületés Frontjához. Jordáky Lajos és a szociáldemokraták baloldali csoportja viszont nem. Helyette létrehozták a *Munkás Athéneum* nevű szervezetüket. Antal Róbert István tanulmánya Jordáky Lajos személyén keresztül mutatja be a két világháború közötti fiatal erdélyi magyar nemzedéknek a szociáldemokráciával való szakítását és a kommunizmussal való kacérkodását.

A két világháború után Romániában két népbíróság kezdte meg működését: egy Bukarestben és egy Kolozsváron. Kovács Szabolcs *A kolozsvári népbíróság tevékenysége a II. világháború utáni Erdélyben* (191–228.) címmel megjelent tanulmánya hiánypótló munkának számít, mert a korábbi kutatások mind magyar (Wass Albert), mind román (Antonescu tábornok) oldalról csak az ismertebb személyek peranyagainak feldolgozására vállalkoztak. A szerző tanulmányában bemutatja ezeknek a különleges feladatkörökkel ellátott, speciális különbíróóságoknak a felépítését és működését, de ezen túlmenően arra is rámutat, hogy a kolozsvári népbíróság kimondottan a magyar vezetőkkel szembeni 1945 utáni román megtorlásokra szorítkozott. A szerző a bíróság által tárgyalandó ügyeket kilenc tematikus csoportba sorolta, melyek a teljes észak-erdélyi magyar időszakot felelelték. Kovács Szabolcs tényként kezeli, hogy az ítélezés elsődleges célja a Horty-rendszer elmarasztalása volt, míg a háború alatti Antonescu-éra nemzetiségpolitikáját már-már pozitív színben tüntették fel. Tekintettel az elítéltek és a meghozott ítéletek számára, a szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy a romániai népbíráskodási gyakorlat messze alulmaradt a szomszédos országokban lezajlott felelősségre vonásoktól.

Both Noémi Zsuzsanna zárótanulmánya több tekintetben is az összeállítás különleges színfoltja. *A „rendtartó” és „törvényhozó székely falu” értelmezésének kontextusai. Reflexiók Imreh István történetírói munkásságáról* című írása (231–263.) nemcsak témájában, hanem módszertani megközelítésében is eltér a többi tanulmánytól. Both Noémi egyfelől röviden ismerteti Imreh István történetírói munkásságát, majd a kontextuselmélet módszertanát felhasználva e gazdag történetírói hagyaték különböző értelmezéseit és olvasatait adja. A szerző azt próbálja igazolni, hogy Imreh István munkái „sokkal inkább a kollektív, illetve a kulturális emlékezet, semmint a történetírás rankei típusának» reprezentánsai”. (243.) A szerző szerint Imreh István tudományos érdeklődése nem függetleníthető gyermekkori tapasztalataitól, és arra a megállapításra jut, hogy „tudományos munkáiban az empiria mellett szociografikus elemek és egyéni élettapasztalatai is helyet kaptak”. (245.) A szerző kitér Imreh recepciótörténetére is, s mint megállapítja, a „rendtartó” és „törvényhozó székely falu” 1990 előtt nehéz volt nem egyfajta tiltakozási aktusként értelmezni, amikor nagy volt a „sorok közötti” olvasás igénye.

Ahogy a kötet címe is utal rá, a hét tanulmány mindegyike sajátos *megközelítésben* tárgyalja Erdély új- és jelenkori történetének egy-egy még kevésbé ismert szeletét. Az első és utolsó tanulmány kivételével a kötetben közölt írások döntően a két világháború közötti politikai-történeti eseményekre összpontosítanak, nagymértékben árnyalva az azzal kapcsolatos eddigi tudásunkat. Ezek az írások összefüggő, tematikus egységet alkotnak, s egyben rámutatnak az erdélyi fiatal pályakezdő kutatók érdeklődési területeinek sokszínűségére.

A tetszetős borítóval és igényes nyomdai kivitelezésben megjelent tanulmánykötet olvasását nagymértékben megkönnyíti a végjegyzetek használata. Bátran ajánlom mindenkinek, aki nyitott a fiatal nemzedék tagjainak újszerű gondolataira, témáira és megközelítéseire.

Tötös Áron